

צדק אלוקי במבחן הפרשנות-הקשיית לב פרעה - כאבן בוחן

שי פינקלשטיין

רב קהילת ניצנים

שמות פרק ז

- (ג) וְאֲנִי אֶקְשֶׁה אֶת־לֵב פְּרַעֲה וְהִרְבִּיתִי אֶת־אֲתַתִּי וְאֶת־מוֹפְתֵי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם:
 (ד) וְלֹא־יִשְׁמַע אֲלֵכֶם פְּרַעֲה וְנָתַתִּי אֶת־יָדֵי בְּמִצְרָיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת־צְבָאתִי אֶת־עַמִּי בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם בְּשִׁפְטִים גְּדֹלִים:
 (ה) וַיִּדְעוּ מִצְרָיִם כִּי־אֲנִי יְקֹוֹק בְּנֻטְתִּי אֶת־יָדֵי עַל־מִצְרָיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם:

רש"י שמות פרק ז פסוק ג

(ג) ואני אקשה - מאחר שהרשיע והתריס כנגדי, וגלוי לפני שאין נחת רוח באומות עובדי עבודה זרה לתת לב שלם לשוב, טוב לי שיתקשה לבו למען הרבות בו אותותי ותכירו אתם אתפ גבורותי. וכן מדתו של הקדוש ברוך הוא מביא פורענות על האומות עובדי עבודה זרה כדי שישמעו ישראל וייראו, שנאמר (צפניה ג ו) הכרתי גוים נשמו פנותם וגו', (שם ז) אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר, ואף על פי כן בחמש מכות הראשונות לא נאמרצ ויחזק ה' את לב פרעה, אלא ויחזק לב פרעה:

שפתי חכמים שמות פרשת וארא פרק ז פסוק ג אות צ

פי' אף על פי שלפ"ז היה ראוי שיקשה ה' את לבו גם בה' מכות הראשונות אעפ"כ רצה ה' שיפרסם רשעתו להודיע שאף בלתי החיזוק של הקדוש ברוך הוא הוא מתחזק מעצמו:

ר' יוסף בכור שור שמות פרשת וארא פרק ז פסוק ג

(ג) ואני אקשה את לב פרעה: כדי להרבות מכותי עליו, להגדיל שמי, ולנקום נקמת עמי.

רמב"ם הלכות תשובה פרק ו הלכה ג

ואפשר שיחטא אדם חטא גדול או חטאים רבים עד שיתן הדין לפני דיין האמת שיהא הפרעון מזה החוטא על חטאים אלו שעשה ברצונו ומדעתו שמונעין ממנו התשובה ואין מניחין לו רשות לשוב מרשעו כדי שימות ויאבד בחטאו שיעשה, הוא שהקב"ה אמר על ידי ישעיהו השמן לב העם הזה וגו', וכן הוא אומר ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים ובחזים דבריו ומתעתעים בנביאיו עד עלות חמת ה' בעמו עד לאין מרפא, כלומר חטאו ברצונם והרבו לפשוע עד שנתחייבו למנוע מהן התשובה שהיא המרפא, לפיכך כתוב בתורה ואני אחזק את לב פרעה, לפי שחטא מעצמו תחלה והרע לישראל הגרים בארצו שנאמר הבה נתחכמה לו, נתן הדין למנוע התשובה ממנו עד שנפרע ממנו, לפיכך חזק הקדוש ברוך הוא את לבו, ולמה היה שולח לו ביד משה ואומר שלח ועשה תשובה וכבר אמר לו הקדוש ברוך הוא אין אתה משלח שנאמר ואתה ועבדיך ידעתי וגו' ואולם בעבור זאת העמדתך, כדי להודיע לבאי העולם שבזמן שמונע הקדוש ברוך הוא התשובה לחוטא אינו יכול לשוב אלא ימות ברשעו שעשה בתחילה ברצונו, וכן סיחון לפי עונות שהיו לו נתחייב למונעו מן התשובה שנאמר כי הקשה ה' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו, וכן הכנענים לפי תועבותיהן מנע מהן התשובה עד שעשו מלחמה עם ישראל, שנאמר כי מאת ה' היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה עם ישראל למען החרימם, וכן ישראל בימי אליהו לפי שהרבו לפשוע מנע מאותן המרבים לפשוע תשובה שנאמר ואתה הסבות את לבם אחורנית כלומר מנעת מהן התשובה. נמצאת אומר שלא גזר האל על פרעה להרע לישראל, ולא על סיחון לחטוא בארצו, ולא על הכנענים להתעיב, ולא על ישראל לעבוד עכו"ם אלא כולן חטאו מעצמן וכולן נתחייבו למנוע מהן התשובה.

רמב"ן שמות פרשת וארא פרק ז פסוק ג

(ג) ואני אקשה את לב פרעה - אמרו במדרש רבה (שמו"ר ה ו) גילה לו שהוא עתיד לחזק את לבו בעבור לעשות בו הדין, תחת שהעבדים בעבודה קשה. ועוד שם (יג ד) כי אני הכבדתי את לבו (להלן י א), אמר

רבי יוחנן מכאן פתחון פה למינין לומר לא היתה ממנו שיעשה תשובה. אמר רבי שמעון בן לקיש יסתם פיהם של מינין, אלא אם ללצים הוא יליץ (משלי ג לד), מתרה בו פעם ראשונה ושניה ושלישית ואינו חוזר בו והוא נועל בו דלת מן התשובה כדי לפרוע ממנו מה שחטא. כך פרעה הרשע, כיון ששגר הקדוש ברוך הוא אצלו חמש פעמים ולא השגיח על דבריו, אמר לו הקדוש ברוך הוא אתה הקשית את ערפך והכבדת את לבך, הריני מוסיף לך טומאה על טומאתך:

והנה פירשו בשאלה אשר ישאלו הכל, אם השם הקשה את לבו מה פשעו, ויש בו שני טעמים ושניהם אמת. האחד, כי פרעה ברשעו אשר עשה לישראל רעות גדולות חנם, נתחייב למנוע ממנו דרכי תשובה, כאשר באו בזה פסוקים רבים בתורה ובכתובים, ולפי מעשיו הראשונים נדון. והטעם השני, כי היו חצי המכות עליו בפשעו, כי לא נאמר בהן רק ויחזק לב פרעה (להלן פסוק יג, כב, ח טו), ויכבד פרעה את לבו (להלן ח כח, ט ז). הנה לא רצה לשלחם לכבוד השם, אבל כאשר גברו המכות עליו ונלאה לסבול אותם, רך לבו והיה נמלך לשלחם מכובד המכות, לא לעשות רצון בוראו. ואז הקשה השם את רוחו ואמץ את לבבו למען ספר שמו, כענין שכתוב והתגדלתי והתקדשתי ונדעתני לעיני גוים רבים וגו' (יחזקאל לח כג):

ואשר אמר קודם המכות (לעיל ד כא) ואני אחזק את לבו ולא ישלח את העם, יודיע למשה העתיד לעשות בו במכות האחרונות, כענין שאמר (לעיל ג יט) ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך. וזה טעם ואני אקשה את לב פרעה והרבתי את אותותי, כלומר שאקשה לבו למען רבות מופתי בארץ מצרים. כי בחמש מכות האחרונות גם בטביעת הים נאמר ויחזק ה' (להלן יד ח), כי לב מלך ביד ה' על כל אשר יחפוץ יטנו (משלי כא א):

אברבנאל שמות פרק ז

הא לך מבואר שלפי דעת שני הרבנים האלה (רמב"ם ורמב"ן) היה קושי לב פרעה מניעת התשובה ממנו כדי להפרע ממנו על פשעו. והדעת הזו מהמדרש ומחכמי מחברינו והוא אצלי זר וקשה מאד כפי מה שלמדנו הנביאים מדרכיו של ה' כי כלם נבאו פה אחד שלא יחפוץ במות רשע כי אם בשובו מדרכיו וחי' ונאמר שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם (ירמיה ג') והמשורר (תהלים כ"ה ח') אמר טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך עד שתרגם אונקלוס ונקה לא ינקה סלח לדתיבין לאוריתא ולדלא תיבין לא מזכה ומי לנו גדולים בפושעים כאחאב ומנשה וכאשר נכנע אחאב אמר יתברך לא אביא הרע' בימיו (דברי הימים ב' ל"ג י"ב) ובמנשה נאמר ובהצר לו חלה את פני ה' אלהיו וגו' ויעתר לו וישיבהו ירושלי' למלכותו והתימא מהרב הגדול עצמו שבספר המד' כשכתב אותם שאין להם חלק לע"ה אמר בסוף דבריו בד"א כשמת בלא תשובה אבל אם שב מפשעו ומת הרי זה מבני הע"ה שאין לך דבר שעומד בפני התשובה אפי' כופר בעיקר כל ימיו ובאחרונה שב יש לו חלק בע"ה שנאמר (ישעיה נ"ז ד') שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו וקרוב לזה כתב בכ"ד דברים המעכבים את התשובה דבר זה מוסכם מהחכמים הראשונים ומפני זה אמרו במשנה ושוב יום א' לפני מיתתך. וכבר הרגיש הרב בזרות הדעת הזו וכתב שאין לנו לחקור ולשאל למה תמנע הבחירה ע"ז ולא ע"ז כמו שלא נשאל על שני צורות הנבראות. וכל זה איננו שוה לי לפי שענינינו הרואו' שאין הנדון דומה לראיה ושאינן הדעת סובל שיהיה ממדתו של ה' לאמר לרשע הוסף רשע כמו שירא' מענין פרעה וג"כ מענין סיחון שהדבר בו יותר מבואר כי מה פשעו ומה חטאתו יותר ממלך אדום ומואב שלא נתנו את ישראל עבד בגבולם ונטו מעליה' לשיאמר הכתוב בו ולא אבה סיחון מלך חשבון העבירונו בו כי הקשה ה' אלהיך את רוחו וגו' מורה כי מה שלא אבה היה מפני שהקשה הש"י את רוחו והרי א"כ היה הש"י מסלף רשע' לרע ונועל בפניהם דלתי התשובה ללא סבה והראיה שהביא הרב מהפסוק השמן לב העם הזה אינו מחויב אדרבה המאמר ההוא מורה על הערה והזריזות בתשובה כמו שאמר פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו והנני משיב על זה ג' תשובות בדברים נכוחים וישרים למוצאי דעת:

התשובה הא' היא כי כבר יתחייב אדם בכמה עונשים ויסורים מפני מה שחטא כנגד המקום ב"ה וינצל מהם כשישובו אל ה' ויתחרט ממעשיו יבכה ויתחנן לפניו כי אז ישוב אל ה' מחרון אפו וכמו שאמר ארפא משובתם אוהבם נדבה כי שב אפי ממנו אבל יש עונות אחרים שהם בין אדם לחבירו שבעשות אותם האדם אף שיחנן לפניו יתברך לא יעבור על חטאתו ולא יסלח לו. וכל שכן שב"ד של מטה עכ"פ ענוש יענשו כדי רשעתו אם הרג נפש יהרגוהו וכמו שאמר ולא יכופר לדם אשר שופך בה כי אם בדם שופכו. ואם גנב ונמצא ישלם שבעתים את כל הון ביתו יתן הנה אם כן התשובה תועיל בעצם ואמת בעונות שבין אדם למקום וגם באמת כבר תמצא עבירה שלא תנתן לתשובה וכאמרם ז"ל אבל מי שיש בידו חלול השם אין כח בתשובה לתלות ולא ביום הכפורים לכפר ולא ביסורין למרק אבל כלן

תולין ומיתה מכפרת. האמנם העונות שעושים בני אדם זה לזה לא נמסרו לתשובה שא"כ בטלו כל מיתות ב"ד האמורות בתורה כי מי גבר יראה מות לנגד עיניו על אשר הרג את הנפש ולא ימהר לשוב אל ה' בכל לבבו למלט נפשו מני שחת והתורה אמרה ובערת הרע מקרבך וכל העם ישמעו וייראו הנה אם כן העונות אשר כאלה אין ראוי לסלוח להם מפני התשובה והנה פרעה לא לבד חטא אל אלהים באמונותיו הנפסדות אבל גם לישראל עשה חמס גדול כי עם היות שגזר הש"י עליהם להיות גרים בארץ לא להם ועבדום וענו אותם הנה פרעה ועמו הוסיפו להרע עמהם כי השליכו את בנייהם ליאור וימררו את חייהם וכמו שאמר הכתוב (זכרי' א') קנאתי לירושלים ולציון קנאה גדולה וקצף גדול אני קוצף על הגוים השאננים אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה וע"ז נאמר לאברהם וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי. ויתרו אמר כי בדבר אשר זדו עליהם לפי שבזדון עשוהו כ"ש שלא עשו פרעה והמצרים מה שעשו לישראל לקיים גזרת הש"י כי אם מרשעת לבבם וזדונם. וכבר כתב זה הרמב"ן בפ' לך. ובעבור שפרעה וכל מצרים חטאו כנגד ישראל אם בשפיכות דמים ואם בג"ע גזל וחמס היה מן הדין שיענשו במכות באותות ובמופתים כדי רשעתם במספר ואף שישובו בתשובה ויחננו קולם לא יקובלו תפלותיהם אבל היתה מדת הדין שיקבלו עונש מעשיהם הרעים ואין זה סותר למאמר לא אחפוץ במות הרשע כי אם בשובו מדרכו וחיה כי שם בענין האמונות והמצות שבין אדם למקום הכתוב מדבר לא בעונשים הראויים כפי המשפט וזו היא התשובה הראשונה:

התשובה הב' היא שהנה המשפט הישר והדין הברור הוא שהנפש החוטאת היא תמות ושכל אדם יקבל גמול מעשיו אם לטוב אם לרע ואמנם תרופת התשובה היא חסד עליון מהאל יתברך מיוחד לעמו ונחלתו ישראל שבהיותם תחת השגחתו הפרטית בכל עת שישובו אליו ויקראו לו בכל לבבם ובכל נפשם ישמע אל ויענם. ועז"א מרע"ה כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראנו אליו. ואמר בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' אלהיך והנביא הושע אמר שובה ישראל עד ה' אלהיך וגו' ארפא משובתם אוהבם נדבה וגו'. אהיה כטל לישראל וגו' אמנם שאר האומות לא בנקלה תועיל להם התשובה התפלה והתחנה לפניו יתברך מאחר שהם עובדי ע"כ והם בתשובתם יהיו כמו שטובל ושרץ בידו על אשר אינם שבים אל ה' בכל נפשם ובכל מאדם ואין להקשות ע"ז מענין נינוה שקרא יונה בדבר הש"י עוד מ' יום ונינוה נהפכת וישבו אנשי נינוה מרעתם וינחם ה' כי הנה כבר כתבתי בפ' הנבואה ההיא שלא רצה הב"ה על נינוה לשלוח את יונה ליסרם ולהזהירם ולקבל תשובתם אלא מפני שהיה רצונו שיהיה אשור שבט אפו ומטה זעמו ומפני זה חס הב"ה עליהם שלא יכלו כדי שיהיו מעותדים למועדי רגל של ישראל ולזה ברח יונה ושאל את נפשו למות על הצלת נינוה בדעתו שהוא יהיה הצר הצורך לכלות שבטי ישראל וכן מה שנא' רגע אדבר על גוי ועל ממלכה ושב הגוי ההוא מרעתו הכל הוא בתנאי שיעזבו ע"כ שבידם וישעו אל קדוש ישראל כי אז תדבק בהם ההשגחה ויזכו לחסד המחילה ורחמי התשובה. אמנם פרעה שהיה עובד ע"כ הוא וכל עמו לא היה ראוי שיקבלהו הש"י בתשובה ושיהיה בכלל מודה ועוזב ירוחם מאחר שלא היה עוזב עבדת אלהיו וזו היא התשובה הב':

התשובה הג' והיא היותר נכונה בעיני שאין ענין קושי הלב הנז' בפרעה ובסיחון שהש"י הטח את לבבו שלא ישמע לדברי משה כי הוא קושי לבבו בעצם אבל היה קושי לבבו נמשך מהמכות במקרה כי בראותו מכת הדם ושסרה מיד ולא התמידה חשב בלבבו שלא היתה המכה ההיא דבר אלהים אלא דבר טבעי או מפאת המערכת. וכאשר ראה אח"כ מכת הצפרדעי' ושסרה מיד ולא התמידה חשב ככה וז"א וירא פרעה כי היתה הרוחה והכבד את לבו. וגם במכת הכנים שאמרו לו החרטומים אצבע אלהים היא כתוב ויחזק לב פרעה ולא שמע לפי שהסרת המכות והיותן בלתי מתמידות היתה סבה להיותו מפקפק ובלתי מאמין בהן עד שבמכת הערוב מפני שהוסיף בה לומר מר"עה והפלתי ביום ההוא את ארץ גושן אשר עמי עומד עליה וגו' ושמתי פדות בין עמי ובין עמך אמר פרעה לכו זבחו לאלהיכם ואמר אנכי אשלח אתכם וגו' והנה פרעה ברוע לבבו כשראה שסר הערוב הכביד את לבו מהסבה אשר קדמה וכן במכת הדבר והנה אם כן לא היתה סבת קושי לב פרעה כי אם רבוי המכות והסרתן אחר היותן וכמו שמפאת המכות ההן הוכבד לב פרעה ונתקשה כן אמרו בשאר המכות האחרונות ויחזק ה' את לב פרעה כי אני הכבדתי את לבו אין ענינו שה"בה הקשה את לבו ומנעהו מעשות מצות חלילה אלא שנתן בו אותן המכות שמפניהן בא לבו לידי קושי וכבדות ומזה הצד ייחס אליו יתברך קושי לב פרעה לפי שנתן הוא יתברך המכות ההן בארצו עד שמפניהן הקשה פרעה את לבו. וע"ז נאמר במכת הברד כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך ואת עמך בדבר וגו'. ואולם בעבור זאת העמדתך בעבור הראותך את כחי וגו' ר"ל שהיה בידו יתברך להתמיד עליו מכה א' שתהיה מכה בלתי

סרה עד שישלחם אבל העמידו בהסר המכה אחרי בואה ובוא אחרת תחתיה בעבור הראות לו את כחו הגדול ולמען ספר שמו בכל הארץ ספורנו שמות פרשת וארא פרק ז פסוק ג (ג) ואני אקשה. הנה בהיות האל חפץ בתשובת רשעים ולא במיתתם, כאמרו חי אני נאם ה', אם אחפוץ במות הרשע, כי אם בשוב הרשע מדרכו וחיה (יחזקאל לג, יא), אמר שירבה את אותותיו ואת מופתיו, וזה להשיב את המצרים בתשובה, בהודיע להם גדלו וחסדו באותות ובמופתים, כאמרו בעבור זאת העמדתיך, בעבור הראותך את כחי (להלן ט, טז) ועם זה היתה הכונה שישראל יראו וייראו, כאמרו למען שיתי אותותי אלה בקרבן, ולמען תספר (להלן י, ז), ואין ספק שלולא הכבדת הלב היה פרעה משלח את ישראל בלי ספק, לא על צד תשובה והכנעה לאל יתברך, שיתנחם מהיות מורד, אף על פי שהכיר גדלו וטובו, אלא על צד היותו בלתי יכול לסבול עוד את צרת המכות, כמו שהגידו עבדיו באמרו הטרים תדע כי אבדה מצרים וזאת לא היתה תשובה כלל. אבל אם היה פרעה חפץ להכנע לאל יתברך, ולשוב אליו בתשובה שלמה, לא היה לו מזה שום מונע. והנה אמר האל יתברך ואני אקשה את לב פרעה, שיתאמץ לסבול המכות ולא ישלח מיראת המכות את ישראל, למען שיתי אותותי אלה בקרבן, שמהם יכירו גדלי וטובי וישובו המצרים באיזו תשובה אמתית. ולמען תספר אתה ישראל הרואה בצרתם, באזני בנך להודיע שכל אלה יפעל אל עם גבר להשיבו אליו, וזה כשיפשפו במעשיהם בבוא עליהם איזה פורענות:

גבורות ה' פרק לא ואני אקשה את לב פרעה. יש מקשים למה הרבה הקדוש ברוך הוא המכות על פרעה למען רבות מופתיו בארץ מצרים, ומאחר שהיה רוצה פרעה לשמוע למה נוהג עמו כל כך להקשות את לבו עד שלא יוכל לשמוע ואם כן המכות עליו בחנם על לא פשעו. ואין זה קשיא של כלום, כי מפני שאמר פרעה מי ה' אשר אשמע בקולו, הרשע הזה ועמו היו גורמים שלא יהיה נודע שמו ה', כי הכל ידעו הכפירה וגרם חלול שמו יתברך, לכך ראוי שיהיה נודע שמו ה' על ידם כיון שהיו כופרים בשמו יתברך. ולכך אמר ואני אקשה את לב פרעה למען רבות מופתיו בארץ מצרים וידעו כי שמי ה', תחת אמרו מי ה' אשר אשמע בקולו, ולפיכך חייב פרעה לתקן מה שקלקל כבר, עד שעל ידו יהיה נודע שמו יתברך לכך הקשה לבו שלא ישמע למען יביא עליו ה' מכות הכתובות ואז יהיה נודע שמו יתברך.